

Recensioner

"Det finns miljoner sätt att vara": Om Monika Fagerholms Diva och den filosofiska läsningen

Hanna Lahdenperä

Nordica Helsingiensia 2021. 225 s. ISBN 978-951-51-7288-4

Hanna Lahdenperäs avhandling om Monika Fagerholms roman *Diva* (1998) heter *"Det finns miljoner sätt att vara". Om Monika Fagerholms Diva och den filosofiska läsningen*, och består förutom en längre kappa av fem artiklar som berör olika ämnen, från rumslighet och kroppslighet, till tillhörighet och parodi. Den av artiklarna som främst knyter an till avhandlingen som helhet är "Reading Fiction as/and Theory. Monika Fagerholm's *DIVA* as a Barthesian Text and Feminist Theory", först publicerad i *Novel Districts: Critical Readings of Monika Fagerholm* (red. Kristina Malmio och Mia Österlund, 2016). Det är det som fångas i artikelns "as/and" som utgör kärnan för den slutgiltiga avhandlingen, som är en diskussion om (icke-)gränsen mellan skönlitteratur och filosofi. Om artiklarna framstår som något spretande, i olika riktningar, blir kappan – det vill säga avhandlingens inledande hundra sidor – det som binder samman såväl text som tanke. Här formuleras den filosofiska läsningen som titeln utlovar – även om det snarare tycks röra sig om filosofiska läsningar, i plural. Samtidigt är artiklarnas spretighet symptomatisk, både för denna filosofiska läsning och för Fagerholms författarskap, vilka i postmodern anda rymmer en mängd olika trådar, mer eller mindre sammanvävda.

Vad är då den filosofiska läsningen? Och vad gör den filosofiska läsningen med denna text? Inledningen sätter tonen för Lahdenperäs projekt:

"Hur långa ska sådana här filosofiska passusar vara i en text som handlar om att vara vild i hjärtat och göra ideologi av det?" På sidan 419 av 445 ställer den trettonåriga jagberättaren i den finlandssvenska författaren Monika Fagerholms roman *Diva. En uppväxts egna alfabet med docklaboratorium (en bonusberättelse ur framtiden)* (1998) en fråga som ställer min läsning på ända. Vad är filosofin här – de föregående meningarna? De föregående 418 sidorna? Och vad menar hon med ideologi? Vad menar hon med text? (s. 11)

Citatet avslutas med en rad frågor, liksom Lahdenperäs citat ur Fagerholms roman utgörs av en fråga. Det tycks vara detta, frågorna, som är filosofin. Det obesvarade, det öppna. Men är det så enkelt? Lahdenperä menar att det är frågorna som driver framåt – men som samtidigt för tillbaka till ett slags grund. Det är frågan som står i centrum för litteraturvetenskapen: Vad är det man gör när man läser för att ägna sig åt litteraturforskning? Men det är också frågorna som metod för filosofi. För den filosofiska läsningen handlar, för Lahdenperä, inte om att läsa texten som ett resultat av, eller en förhandling med, en specifik filosofisk tradition, utan om att ”intressera sig för liknande frågor” (s. 16). Lahdenperä utgår här ifrån Toril Mois ansats i *Revolution of the Ordinary: Literary Studies After Wittgenstein, Austin and Cavell* (2017), vilken innebär ett försök att läsa mer på textens premisser, än med intentionen att läsa genom en teoretisk modell. Mois sätt att läsa – den teoretiska grund som också strävar efter en form av icke-teoretiserande – liknar i mycket Rita Felskis i *Uses of Literature* (2008), som Lahdenperä också refererar till. Det är en inriktning som fått alltmer plats inom den samtida svenskspråkiga litteraturvetenskapen (vid den nationella ämneskonferensen i litteraturvetenskap i Umeå hösten 2022 konstaterades att bland presentationerna var Felski och Moi, jämte Sara Ahmed, de mest använda teoretikerna – vilket säger något intressant om ämnets vilja att söka sig bortom det ”teoretiska”). Moi, liksom Lahdenperä, vill gå direkt till texten, inte via teorin.

Skillnaden mellan teori och filosofi hämtar Lahdenperä också från Moi: där teori står för ett metaspråk om litteratur som sträcker sig bortom texten så står det filosofiska för ett intresse för våra sätt att vara i och förstå världen. Den filosofiska läsningen framstår alltså som en läsning som ser texten som självtillräcklig, som i sig intressant nog, utan behov av teoretisk genomlysning eller paranoid kritisk granskning. Lahdenperä tydliggör också att anledningen till att hon läser *Diva* som en filosofisk roman, är den explicita behandlingen av filosofi och filosofiska frågor, och att *Diva* positionerar sig i förhållande till den filosofiska traditionen. Det är detta explicita positionerande som gör både romanen och Lahdenperäs avhandling relevant för ett filosofiskt sammanhang. Såväl romanen som läsningen är ytterst konkret och totalt ytlig – och i och med detta fungerar de avmystifierande – de är till synes banala och enkla, ställer frågor rakt ut, låter dem stå obesvarade. Det avslöjar ett slags ytlighet i den filosofiska intellektualiteten.

Men samtidigt som fokus ligger på *frågorna*, finns sammanhanget.

Men sammanhanget utgörs av att romanen, liksom läsningen, name-droppar filosofer på ett sätt som blottar filosofens roll, som gör dem till funktioner som Namn, som Man, som Kropp, som Hundägare (uttrycket "Schopenhauers lilla gröna hund" upprepas som en ramsa genom boken). Detta ger anslaget en närmast anarkistisk ton, och innebär att den växling som sker mellan ytligheten (namnen och den närmast vanvördiga leken med förkroppsliganden och påpekandet av filosoferna som historiska personer, och den uttalade ambitionen att ibland felanvända begrepp för att blotta filosofin som socialt spel) och djupet (viljan att stanna i frågorna, ifrågasätta möjligheten till svar) framstår som samtidigt paradoxal och självklar.

Det anarkistiska är befriande roligt – och frustrerande. För frågorna består: Vad är läsning? Vad är skillnaden mellan filosofin och texten – finns det tankar (i detta sammanhang) som inte kan bli (fiktiv) text? Och kanske särskilt relevant i förhållande till det litteraturvetenskapliga: Hur "öppen" eller "opåverkad" kan en läsning vara? Frågorna besvaras aldrig – eller besvaras med ett något cirkelliknande resonemang. Lahdenperä beskriver hur hon i processen med avhandlingsarbetet ofta fått frågan: Men vad är din metod? Och det närmast ett svar hon tycks komma är: Filosofi *som* metod.

I mycket liknar detta Gilles Deleuzes filosofi och filosofisyn. För Deleuze kan läsande sägas vara att göra filosofi. En konkret praktik som sporrar till fortsatt tänkande och skapande, och som både är något vardagligt och strängt metodologiskt. Fagerholms verk har av andra (bland andra Kaisa Kurikka) lästs genom just Deleuze. Och det finns något liknande i de strukturer som Fagerholms och Deleuzes textvärldar skapar – som eventuellt skulle kunna uttryckas poetiskt genom att påstå att de är "vilda i hjärtat" – en poetik som tycks utgöra också ett slags filosofiskt incitament. Liksom Fagerholm gör också Deleuze sin läsning av andra filosofers verk genom filosofen som person. Deleuzes säregna monografier över gestalter ur filsofihistorien driver teorin mot dess logiska gräns och gör att det närmast uppstår en sammansmältning mellan Deleuze som läsare och objekten Nietzsche, Kant eller Bergson, eller en kritik av Freud som utmynnar i en personlig, lekfull parodi.

Kurikkas deleuzianska läsning av Fagerholm (2016) utgår till stor del från teorierna om det minoritära och om blivanden – vilka förs samman genom ett slags *begär* som kommer underifrån och som rör sig bortåt, i obestämda, oväntade riktningar. Kurikka knyter dessa begrepp till den flickposition som är central i Fagerholms författarskap – och kanske

framförallt i just *Diva*. Och flickigheten. Ja, flickigheten är central också för Lahdenperä, och för filosofin. För den filosofiska läsning som görs textinternt, den som görs i *Diva*, av *Diva*, är en flickas läsning. Det är en läsning som är kroppslig och rumslig. I det här fallet innebär det kroppsliga och rumsliga att filosoferna görs till "gestalter", eller ännu mer till "namn" och "karaktärer". Hur är detta flickigt? Jo, genom att det är en strategi som går i linje med hur "flickan" i debatt, diskurs, akademi och teori (också hos exempelvis Deleuze) gärna görs till en kropp, en situation och en karaktär.

Detta är en av avhandlingens främsta styrkor – att dess metod allierar sig med dess objekt, gör sitt objekt till sin metod. Vilket kanske förklaras av att den filosofi som görs i Lahdenperäs läsning är en specifikt feministisk filosofi. Samtidigt finns det något som skaver i det – som inte vill landa i en lösning utan i en fråga:

Att den filosofiska läsningen då grundas i det personliga, den egna upplevelsen – gör det filosofin subjektiv och intern? Är den egofixerad och stänger den då ute andra – eller öppnas den för andra just genom medvetande om själv? Oavsett: det tycks aldrig gå att komma bort från att filosofi görs av *någon* – är det symptomatiskt att detta förkroppsligande görs i flickan, hon som redan *är* så mycket kropp? Hade hon kunnat filosofera på annat sätt? Hade hennes filosofi kunnat vara/läsas annorlunda, typ universell istället för situerad? Behövs just flickan som instans för att få filosofin att inse något om sig själv? Och hur hör detta samman med den distinktion som måste göras här, mellan *läsningen* respektive *romanen/texten*? För här är det, vilket redan titeln säger, läsningen som gör filosofin – innebär det att inte bara författaren (som hos Roland Barthes) är död, utan också texten, och endast läsaren återstår? Eller är det snarare ett återupplivande av både text (genom specifika, upprepade citat och ordlekar) och författare (genom namngivande och fikcionaliserade kroppar) som till slut skapar ett slags filosofi i form av ett underland befolkat av odöda, poetiska, hundägande flick-filosofier?

Läsningen av Lahdenperäs läsning slutar i denna instabila, fantastiska, obehagliga, skämtsamma och djupt seriösa frågesamling.

Anna Nygren